Derivarea prin substituţie de afixe.
Sufixe neologice

I. Dintre principalele mijloace interne de îmbogăţire şi de sistematizare a vocabularului (derivare, compunere, conversiune, la care adăugăm specializarea semantică a variantelor de diverse tipuri: fonetice, accentuale, grafice, morfologice şi lexico-morfologice), derivarea rămâne, inclusiv la nivelul limbii actuale, cea mai importantă prin numărul foarte mare de exemple, prin multitudinea şi varietatea afixelor, prin diversificarea posibilităţilor de combinare între bază şi morfemele derivative, prin mecanismul psihologic pe care îl declanşează, prin rolul ei necesar şi, de multe ori, expresiv etc. După cum se ştie, derivarea cunoaşte trei mari aspecte: a) progresivă (prin adăugare de prefixe şi sufixe, succesiv sau simultan, la o bază lexicală), b) regresivă (prin eliminarea de prefixe şi sufixe, reale sau aparente, de la o bază lexicală) şi c) prin substituţie de afixe. Dacă primele două tipuri derivative au fost studiate în amănunt de către cercetători, derivarea prin substituţie de afixe nu cunoaşte, încă, un studiu detaliat, în ciuda faptului că este un fenomen pe cât de răspândit, pe atât de interesant. Ea se realizează, deopotrivă, la cuvintele vechi, moştenite şi împrumutate (având rolul de a reface unele opoziţii şi echilibre lexico-semantice „tocite" prin evoluţie istorică şi uz) ca şi la împrumuturile neologice (care îşi regăsesc analogic, la nivelul limbii române, relaţiile şi conexiunile din limbile de origine).

II. Derivarea prin substituţie presupune înlocuirea analogică a unui afix derivativ (prefix sau sufix, real sau aparent), existent în structura unui cuvânt analizabil, cu un alt afix derivativ, fapt care are ca urmare obţinerea unui alt cuvânt analizabil aflat, de regulă, într-o relaţie simetrică, formal şi/sau semantic, cu baza sa derivativă. Cuvântul rezultat prin substituţie de afixe are, în consecinţă, cel puţin acelaşi număr de silabe comparativ cu baza şi se explică, semantic, prin raportare directă la aceasta. Modelul analogic îl reprezintă prezenţa unor perechi existente deja la nivelul limbii în care are loc derivarea prin substituţie. Componentele perechilor analogice sunt, la rândul lor, a) ambele moştenite; b) unul moştenit şi celălalt derivat din primul; c) ambele împrumuturi mai vechi sau formate pe teren românesc. Sub a) încadrăm exemple de tipul *căţel* (< lat. *catellus*) / *căţea* (< lat. *catella*), *purcel* (< lat. *porcellus*) / *purcea* (< lat. *porcella*), *viţel* (< lat. *vitellus*) / *viţea* (< lat. *vitella*), care au creat modelul derivativ pentru *rândunel* (din *rândun[ea]*), *turturel* (din *turtur[ea]*) etc. Sub b) aducem ca exemple *rândunea* < lat. *hirundinella* / *rândunică* (din *rândun[ea]*), *turturea* < lat. *turturella* / *turturică* (din *turtur[ea]*), după care s-au creat *bombonea/bombonică*, *cercevea/cercevică*, *mieluşea/mieluşică*, *micşunea/micşunică*, *nepoţea /nepoţică, păsărea/păsărică, pietricea/ pietricică, rămurea/ rămurică, sălăţea/sălăţică* etc. În sfârşit, sub c) încadrăm exemple de tipul *berbecel/berbecică, rândunel/rândunică* etc., care stau la baza unor derivate ca *Aurel/Aurică, băieţel/băieţică, pătrunjel/pătrunjică, taburel/taburică* etc. La rândul lor, derivatele neologice au ca model împrumuturi culte analizabile, provenite din alte limbi sau formate în limba din care le-am împrumutat, tot prin substituţie de sufixe. Acest tip derivativ îşi justifică frecvenţa în principalele limbi de cultură europene cel puţin din două puncte de vedere: în primul rând, este un procedeu sistematic de îmbogăţire a vocabularului, semnalat de

BDD-A3275 © 2008 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:15 UTC)

către cercetători începând cu limbile vechi dintre care amintim latina, mai ales în aspectul ei târziu şi popular[1]; în al doilea rând, reprezintă o modalitate de diversificare lexicală comentată, la nivelul limbilor romanice, în studii de lingvistică sincronică[2] şi diacronică, de analiză a limbajelor populare, argotice etc.

III. Din punctul de vedere al tipului de afix derivativ substituit, derivarea prin substituţie poate fi clasificată în două moduri: a) cu prefixe şi b) cu sufixe. Derivarea prin substituţie de prefixe presupune înlocuirea analogică a unui prefix cu altul, după un model preexistent şi foarte frecvent în limbă. Cel mai des întâlnită este substituirea prefixului *în-* cu *des-*, *dez-*, *de-*, prin analogie cu perechile antonimice moştenite. Astfel, prin această modalitate derivativă s-au format în limba română verbele (şi adjectivele participiale) *descătuşa* (din *des-* + *[în]cătuşa*), *descăuna* (din *des-* + *[în]scăuna*), *deschinga* (din *des-* + *[în]chinga*), *descifra* (*des-* + *[în]cifra*), *descrucişa* (din *des-* + *[în]crucişa*), *descurca* (din *des-* + *[în]curca*), *descuviinţa* „a dezaproba” (din *des-* + *[în]cuviinţa*, cdp fr. *désapprouver*), *desfiinţa* (din *des-* + *[în]fiinţa*), *desfrâna* (din *des-* + *[în]frâna*), *desfunda* (din *des-* + *[în]funda*), *deshăma* (din *des-* + *[în]hăma*), *despacheta* (din *des-* + *[îm]pacheta*), *despăduri* (din *des-* + *[îm]păduri*), *despături* (din *des-* + *[îm]pături*), *desperechea* (din *des-* + *[îm]perechea*), *despiedica* (din *des-* + *[îm]piedica*), *despleti* (din *des-* + *[îm]pleti*), *despovăra* (din *des-* + *[îm]povăra*), *desproprietări* (din *des-* + *[îm]proprietări*), *desputernicit* (din *des-* + *[îm]puternicit*), *destinde* (din *des-* + *[în]tinde*), *desţeleni* (din *des-* + *[în]ţeleni*), *deşuruba* (din *des-* + *[în]şuruba*), *dezbina* (din *des-* + *[îm]bina*), *dezbrobodi* (din *dez-* + *[îm]brobodi*), *dezgropa* (din *des-* + *[în]gropa*), *deznoda* (din *dez-* + *[în]noda*), *dezvălui* (din *dez-* + *[în]vălui*), *dezvăţa* (din *des-* + *[în]văţa*), *dezveli* (din *dez-* + *[în]veli*) etc. Bazele derivative cu prefixul *în-* sunt atestate înaintea sau cel puţin simultan cu cele care conţin prefixul *des-*; din punct de vedere logic, acţiunea de „a descătuşa pe cineva” presupune mai întâi acţiunea de „a încătuşa”, pentru „a descăuna” pe cineva trebuie mai întâi să-l „înscăunezi”, „despovărezi” pe cineva care este deja „împovărat”, „dezveţi” pe cineva deja „învăţat” etc. Teoretic, multe dintre aceste derivate cu prefixul *des-* pot fi analizate şi prin raportare directă la rădăcină (vezi *descătuşa*, cf. *cătuşă*, *descăuna*, cf. *scaun*, *deschinga*, cf. *chingă*, *despodobi*, cf. *podoabă* etc.)[3], însă ele trebuie explicate, diacronic, direct din verbele cu sens opus, prin atracţie antonimică, derivare influenţată şi de perechi similare vechi, dintre care unele moştenite: *îmbrăca/dezbrăca*, *încălţa/descălţa*, *încăleca/descăleca*, *încheia/descheia*, *încuia/descuia* etc. După cum se poate observa, multe dintre dubletele prefixale de mai sus sunt cuvinte vechi, derivate de la baze vechi, în timp ce altele sunt calcuri neologice (după franceză, vezi *descifra*, *descuviinţa*, *despacheta*, *destinde*) sau derivate de la baze neologice (*desnobila*, *desproprietări*).

La rândul ei, derivarea cu sufixe se realizează în două feluri: a) prin înlocuirea unui sufix real cu un alt sufix şi b) prin înlocuirea unui fals sufix. Ca urmare, baza derivativă este, în primul caz, un cuvânt independent, iar, în al doilea caz, poate să aibă caracter nonlexical. Din punctul de vedere al tipului de sufixe substituite, ele pot contribui la crearea aceleiaşi părţi de vorbire (adjectiv de la o bază adjectivală, adverb de la o bază adverbială, substantiv de la o bază substantivală, verb de la o bază verbală) sau pot forma derivate diferite morfologic de cuvântul-bază (substantiv de la adjectiv, adjectiv de la substantiv şi verb de la adjectiv). De obicei, la acelaşi nivel de limbă şi în cazul unor construcţii lexicale necesare (determinate structural), sufixele şi bazele derivative sunt concordante din punctul de vedere al vechimii: afixe vechi se substituie la baze vechi şi afixe neologice la baze neologice. Din punctul de vedere al originii, cuvintele derivate prin substituţie pot avea: a) etimologie unică internă; b) etimologie multiplă

BDD-A3275 © 2008 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:15 UTC)

internă şi c) etimologie multiplă mixtă, adică se explică, în egală măsură, prin substituirea unuia sau mai multor sufixe cu un alt sufix şi prin împrumut dintr-o sursă externă analizabilă.

IV. Vom discuta în continuare, cu ajutorul exemplelor extrase din principalele dicţionare româneşti[4], substituţia de sufixe neologice prin raportarea la baze neologice. Aceasta se explică, pe de o parte, prin existenţa unor modele analogice şi, pe de altă parte, prin criterii de ordin eufonic (când lungimea sau/şi o succesiune fonetică particulară a bazei derivative fac dificilă ataşarea unui nou sufix). Multe dintre exemplele care urmează se regăsesc în limbile cu care româna s-a aflat în contact cultural începând cu epoca modernă. Prezenţa lor în franceză, italiană, germană, engleză sau, eventual, rusă nu înseamnă, însă, că au fost împrumutate exclusiv din aceste limbi[5], ci că, la nivelul limbii române, s-au putut subordona unor structuri şi mecanisme derivative comune principalelor limbi de cultură şi civilizaţie europene. Am grupat exemplele în funcţie de numărul derivatelor create prin substituţie şi de numărul de sufixe înlocuite. Sufixele care participă cel mai frecvent la acest tip derivativ sunt, în primul rând, *-ism* şi *-ist*, care se substituie reciproc şi intră, de asemenea, în relaţii de dublete mai ales cu *-ic*, *-ică* şi *-iza*. Lor le urmează, ca frecvenţă, sufixele *-anţă*/*-enţă* şi *-ant*/*-ent* şi sufixele *-tor* şi *-toare*.

1. **Ism î.l.d. -ist:** *bonjurism*, s.n. (din *bonjur*[*ist*] + *-ism*); *ghinionism*, s.n. (din *ghinion*[*ist*] + *-ism*); *ilegalism*, s.n. (din *ilegal*[*ist*] + *-ism* şi/sau din *ilegal*[*itate*] + *-ism*), *navetism*, s.n. (din *navet*[*ist*] + *-ism*); *parolism*, s.n. (din *parol*[*ism*] + *-ist*); *securism*, s.n. (din *secur*[*ist*] + *-ism* şi/sau din *Secur*[*itate*] + *-ism*); *şantajism*, s.n. (din *şantaj*[*ist*] + *-ism*); *teribilism*, s.n. (din *teribil*[*ist*] + *-ism*) etc.[6]; **-ism î.l.d. -ic:** *analitism*, s.n. „caracter analitic” (din *analit*[*ic*] + *-ism*[7]; cf. it. *analitismo*, germ. *Analytismus*, fr. *analytisme*); *anistorism*, s.n. „caracter anistoric” (din *anistor*[*ic*] + *-ism*; cf. fr. *anhistorisme*); *aniconism*, s.n. „lipsa unei reprezentări iconice” (din *anicon*[*ic*] + *-ism*; cf. it. *aniconismo*, fr. *aniconisme*); *apolinism*, s.n. „caracter apolinic” (din *apolin*[*ic*] + *-ism*); *bucolism*, s.n. „caracter bucolic” (din *bucol*[*ic*] + *-ism*; cf. fr. *bucolisme*, it. *bucolismo*, sp. *bucolismo*); *diabolism*, s.n. „caracter diabolic” (din *diabol*[*ic*] + *-ism*; cf. fr. *diabolisme*, it. *diabolismo*; *excentrism*, s.n. „caracter excentric” (din *excentr*[*ic*] + *-ism*); *flegmatism*, s.n. „atitudinea omului flegmatic” (din *flegmat*[*ic*] + *-ism*; cf. fr. *flegmatisme*); *gnomism*, s.n. „caracter gnomic” (din *gnom*[*ic*] + *-ism*; cf. fr. *gnomisme*); *herostratism*, s.n. „tendinţa unor debili mintal de a provoca mari pagube” (din *herostrat*[*ic*] + *-ism*); *luciferism*, s.n. „caracter luciferic” (din *lucifer*[*ic*] + *-ism*; cf. it. *luciferismo*, fr. *luciférisme*); *melodramatism*, s.n. „caracter melodramatic” (din *melodramat*[*ic*] + *-ism*); *retorism*, s.n. „caracter retoric” (din *retor*[*ic*] + *-ism*); *serafism*, s.n. „atitudine serafică” (din *seraf*[*ic*] + *-ism*); *tragism*, s.n. „caracter tragic”(din *trag*[*ic*] + *-ism*; cf. fr. *tragisme*, rus. *трагизм*) etc.[8]; **-ism î.l.d. -os:** *libidinism*, s.n. „atitudine libidinoasă” (din *libidin*[*os*] + *-ism*, după modelul lui *albinism*/*albinos*, *tendenţionism*/*tendenţios* etc.).

2. **Ist î.l.d. -ică:** *bionist*, s.m. „specialist în bionică” (din *bion*[*ică*] + *-ist*); *electronist*, s.m. „muncitor specializat în electronică” (din *electron*[*ică*] + *-ist*; cf. it. *elettronista*); *electrotehnist*, s.m. „muncitor specializat în electrotehnică” (din *electrotehn*[*ică*] + *-ist*); *filarmonist*, s.m. „instrumentist într-o orchestră filarmonică” (din *filarmon*[*ică*] + *-ist*); *fonetist*, s.m. „adept al ortografiei fonetice” (din *fonet*[*ică*] + *-ist*; cf. it. *fonetista*); *frigotehnist*, s.m. „specialist în frigotehnică” (din *frigotehn*[*ică*] + *-ist*); *politehnist*, s.m. „student sau profesor la Politehnică” (din *politehn*[*ică*] + *-ist*) etc.; **-ist î.l.d. -ism:** *eroist*, *-ă*, adj. (din *ero*[*ism*] + *-ist* şi/sau din *ero*[*ic*] + *-ist*); *europeist*, *-ă*, adj. (din *europe*[*ism*] + *-ist*); *familiarist*, *-ă*, adj. (din *familiar*[*ism*] + *-ist*)[9]; *franţuzist*, *-ă*, adj. (din *franţuz*[*ism*] + *-ist*)[10]; *idilist*, *-ă*, adj. (din *idil*[*ism*] + *-ist* şi/sau din *idil*[*ic*] +

BDD-A3275 © 2008 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:15 UTC)

-ist); *protocronist, -ă,* adj., s.m.f. (din *protocron*[*ism*] + *-ist*); *somnambulist, -ă,* adj., s.m.f. (din *somnambul*[*ism*] + *-ist*); **-ist î.l.d. -eu:** *instantanist*, s.m. „fotograf specializat în instantanee” (din *instantan*[*eu*] + *-ist*).

3. **Iza î.l.d. -ic:** *antipatiza*, vb. „a avea antipatie pe cineva; a considera pe cineva antipatic” (din *antipat*[*ic*], *antipat*[*ie*] + *iza*; cf. it. *antipatizzare,* at. 1829)[11]; *antiseptiza*, vb. „a trata lemnul cu substanţe antiseptice” (din *antisept*[*ic*] + *-iza*)[12]; *arhaiza,* vb. „a da unui text un caracter arhaic” (din *arha*[ic] + *-iza*; cf. it. *arcaizzare,* fr. *archaiser*, germ. *archaisieren*); *atlantiza*, vb. „a adera la Pactul Atlanticului de Nord” (din *Atlant*[*ic*] + *-iza*; cf. fr. *atlantiser*, it. *atlantizzare*, ambele, însă, rare)[13]; *bolşeviza*, vb. „a se face bolşevic, a da un caracter bolşevic” (din *bolşev*[*ic*] + *-iza*, după rus. *большевизировать*)[14]; *cosmetiza*, vb. „a îngriji cu produse cosmetice” (din *cosmet*[ic] + *-iza*; cf. engl. *cosmetize*); *cronologiza*, vb. „a dispune cronologic” (din *cronolog*[*ic*] + *-iza*; cf. it. *cronologizzare*); *diaboliza*, vb. „a face să devină diabolic” (din *diabol*[*ic*] + *-iza*; cf. it. *diabolizzare,* fr. *diaboliser*); *electroniza*, vb. „a dota cu mijloace electronice” (din *electron*[*ic*] + *-iza*; cf. fr. *électroniser*); *exotiza*, vb. „a da un caracter exotic” (din *exot*[*ic*] + *-iza*); *frenetiza*, vb. „a deveni, a se manifesta frenetic” (din *frenet*[*ic*] + *-iza*); *hieratiza*, vb. „a da un caracter hieratic” (din *hierat*[*ic*] + *-iza*); *mimetiza*, vb. „a se comporta mimetic, a se comporta prin mimetism” (din *mimet*[*ic*] şi/sau din *mimet*[*ism*] + *-iza*); *periferiza,* vb. „a da un caracter periferic, a duce la periferie” (din *perifer*[*ic*], *perifer*[*ie*] + *-iza*; cf. it. *periferizzare*); *peripatetiza*, vb. „a discuta probleme savante plimbându-se, după modelul peripateticilor” (din *peripatet*[*ic*] + *-iza*)[15]; *platoniza*, vb. „a se manifesta la modul platonic” (din *platon*[*ic*] + *-iza*; cf. fr. *platoniser*, it. *platonizzare*); *poematiza*, vb. „a da un caracter poematic” (din *poemat*[*ic*] + *-iza*); *pragmatiza*, vb. „a face să devină pragmatic” (din *pragmat*[*ic*] + *-iza*; cf. fr. *pragmatiser*, it. *pragmatizzare*); *problematiza*, vb. „a sistematiza pe probleme, a crea inutil situaţii problematice” (din *problemat*[*ic*] + *-iza*; cf. germ. *problematisieren,* fr. *problématiser,* it. *problematizzare*); *sintagmatiza,* vb. „a forma o sintagmă, a da un caracter sintagmatic” (din *sintagmat*[*ic*] + *-iza*); *ştiinţifiza*, vb. „a da un caracter ştiinţific” (din *ştiinţif*[*ic*] + *-iza*) etc.[16]; **-iza î.l.d. -ism:** *iotaciza*, vb. reflex. „a se palataliza sub influenţa unui iot; a suferi un iotacism” (din *iotac*[*ism*] + *-iza*), după modelul perechilor împrumutate *centralism*/*centraliza, dinamism*/ *dinamiza, idealism*/*idealiza, legalism*/*legaliza, moralism*/ *moraliza, sincronism*/*sincroniza, terorism*/*teroriza, tiranism*/*tiraniza, vitalism*/*vitaliza* etc.

4. **Anţă**/**enţă î.l.d. -ant/-ent:** *absolvenţă*, s.f. „calitatea de a fi absolvent” (din *absolv*[*ent*] + *-enţă*); *ardenţă*, s.f. „ardoare” (din *ard*[*ent*] + *enţă*; cf. fr. *ardence*, it. *ardenza*); *componenţă,* s.f. „compoziţie” (din *compon*[ent] + *-enţă*; cf. it. *componenza*); *consultanţă*, s.f. „oferirea de sfaturi calificate în materie de organizare şi conducere” (din *consult*[*ant*] + *-anţă*, după engl. *consulting*)[17]; *contondenţă*, s.f. „caracter contondent” (din *contond*[*ent*] + *-enţă*)[18]; *corigenţă*, s.f. „situaţia unui elev corigent” (din *corig*[*ent*] + *-enţă*); *deconcertanţă*, s.f. „caracter deconcertant” (din *deconcert*[*ant*] + *-anţă*)[19]; *excedenţă*, s.f. „ceea ce este în excedent” (din *exced*[*ent*] + *-enţă*)[20]; *excrementţă,* s.f. (din *excrem*[*ent*] + *-enţă*); *expectanţă*, s.f. „expectativă” (din *expect*[*aţie*], *expectat*[*ivă*], *expect*[*ant*] + *-anţă*; cf. engl. *expectancy*); *fluctuanţă*, s.f. „caracter fluctuant” (din *fluctu*[*ant*] + *-anţă*); *fulguranţă*, s.f. „însuşirea de a fi fulgurant” (din *fulgur*[*ant*] + *-anţă*; cf. fr. *fulgurance*); *inoperanţă*, s.f. „faptul de a fi inoperant” (din *inoper*[*ant*] + *-anţă*; cf. fr. *inopérance*)[21]; *lubrifianţă*, s.f. „proprietatea unui material de a fi folosit ca lubrifiant” (din *lubrifi*[*ant*] + *-anţă*; cf. fr. *lubrifiance*); *repetenţă*, s.f. „faptul de a fi repetent, repetenţie” (din

BDD-A3275 © 2008 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:15 UTC)

repet[*ent*] + *-enţă*); *superintendenţă*, s.f. „teritoriu aflat sub autoritatea unui superintendent; reşedinţa superintendentului” (din *superintend*[*ent*] + *-enţă*; cf. germ. *Superintendenz*)[22].

5. **Toare î.l.d. -tor:** *administratoare*, s.f. „corespondentul feminin al administratorului” (din *administra*[*tor*] + *-toare*), *animatoare*, s.f. „corespondentul feminin al animatorului” (din *anima*[*tor*] + *-toare*), *apicultoare*, s.f. (din *apicul*[*tor*] + *-toare*), *autoare*, s.f. (din *au*[*tor*] + *toare*), *aviatoare*, s.f. (din *avia*[*tor*] + *-toare*), *delatoare*, s.f. (din *dela*[*tor*] + *-toare*), *detractoare*, s.f. (din *detrac*[*tor*] + *-toare*), *directoare*, s.f. (din *direc*[*tor*] + *-toare*), *editoare*, s.f. (din *edi*[*tor*] + *-toare*), *impostoare*, s.f (din *impos*[*tor*] + *-toare*), *inspectoare*, s.f. (din *inspec*[*tor*] + *-toare*), *institutoare*, s.f. (din *institu*[tor] + *-toare*), *instructoare*, s.f. (din *instruc*[*tor*] + *-toare*), *interlocutoare*, s.f. (din *interlocu*[*tor*] + *-toare*), *operatoare*, s.f. (din *opera*[*tor*] + *-toare*), *programatoare*, s.f. (din *programa*[*tor*] + *-toare*), *promotoare*, s.f. (din *promo*[*tor*] + -toare), *prozatoare*, s.f. (din *proza*[*tor*] + *-toare*), *raportoare*, s.f. (din *rapor*[*tor*] + *-toare*), *spectatoare*, s.f. (din *specta*[*tor*] + *-toare*), *translatoare*, s.f. (din *transla*[tor] + *-toare*), *tutoare*, s.f. (din *tu*[*tore*] + *-toare*), *viticultoare*, s.f. (din *viticul*[*tor*] + *-toare*)[23] etc.

6. **Itate î.l.d. -ic**: *arhaitate*, s.f. „caracter arhaic” (din *arha*[*ic*] + *-itate*)[24]; *ezoteritate*, s.f. „ezoterism” (din *ezoter*[*ic*] + *-itate*), după modelul lui *romanic/ romanitate*, *vasalic*/*vasalitate* etc. *sincronitate*, s.f. „sincronicitate” (din *sincron*[*ic*] + *-itate*); **-itate î.l.d. -al:** *universitate*, s.f. „universalitate” (din *univers*[*al*] + *-itate*).

7. **Ic î.l.d. -ism**: *bovaric, -ă*, adj. „propriu bovarismului” (din *bovar*[*ism*] + *-ic*, după modelul lui *consonantic/consonantism, egocentric/egocentrism, homeric/homerism, liric/lirism, titanic*/*titanism* etc.)[25]; **-ic î.l.d. -ură:** *acupunctic, -ă*, adj. „referitor la acupunctură, acupunctural” (din *acupunct*[*ură*] + *-ic*, după modelul lui *cvadratic*/*cvadratură*); **-ic î.l.d. -(o)ză**: *virotic, -ă*, adj. „care se datoreşte unui virus” (din *vir*[*oză*] + *-*(*t*)*ic*, după modelul perechilor *ciroză*/*cirotic, hipnoză*/*hipnotic, nevroză*/*nevrotic, psihoză*/*psihotic* etc.; cf. it. *virotico*) etc.

8. **(T)iv î.l.d. –(ţ)ie:** *conversativ, -ă*, adj. „referitor la conversaţie, conversaţional” (din *conversa*[*ţie*] + *-iv*; cf. it. *conversativo*); *distractiv, -ă*, adj. „care produce distracţie” (din *distrac*[*ţie*] + *-iv*, după modelul lui *atracţie/atractiv*); *interdictiv, -ă*, adj. „cu caracter de interdicţie” (din *interdicţ*[*ie*] + *-iv*; cf. fr. *interdictif*); *malformativ, -ă,* adj. „referitor la malformaţie” (din *malforma*[*ţie*] + *-iv*; cf. fr. *malformatif*, it. *malformativo*)[26]; **-iv î.l.d. ic:** *profilactiv, -ă*, adj. „profilactic” (din *profilact*[*ic*] + *-iv*) etc.

9. **Tor î.l.d. -iune**: *jonctor*, s.m. „muncitor specialist în legarea cablurilor electrice” (din *joncţ*[*iune*] + *-tor*, după modelul *narator*/*naraţiune*)[27]; **-tor î.l.d. -tură:** *legumicultor, -toare*, s.m.f. „cultivator de legume, care se ocupă cu legumicultura” (din *legumicul*[*tură*] + *-tor*, după modelul *pomicultor*/*pomicultură, viticultor*/*viticultură* etc.); *manufactor*, s.m. „care fabrică obiecte de manufactură” (din *manufac*[*tură*] + *-tor*)[28] etc.

10. **Ură î.l.d. -(t)or:** *editură*, s.f. „întreprindere care editează cărţi” (din *edit*[*or*] + *-ură*, după modelul *agricultor/agricultură, dictator/dictatură, filator/filatură, nomenclator /nomenclatură, pomicultor/ pomicultură, scriitor/scriitură* etc.)[29].

11. **Ifica î.l.d. -ic:** *rustifica*, vb. „a da un caracter rustic” (din *rust*[*ic*] + *-ifica*), după modelul perechilor *autentic*/*autentifica, cuantic*/*cuantifica, mistic*/*mistifica* etc.

12. **Ent î.l.d. -enţă:** *licent, -ă*, s.m.f., adj. „licenţiat” (din *lic*[*enţă*] + *-ent*)[30].

13. **In î.l.d. -ist:** *renascentin, -ă*, adj. „renascentist” (din *renascent*[*ist*] + *-in*)[31].

14. **Al î.l.d. -us:** *infraviral, -ă*, adj. „referitor la infravirus” (din *infravir*[*us*] + *-al*; cf. *viral*).

BDD-A3275 © 2008 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:15 UTC)

15. **Etă î.l.d. -al**: *litoretă*, s.f. „autocar deschis, folosit pe litoralul Mării Negre” (din *litor*[*al*] + *-etă*; cf. *cabrioletă, şaretă*)[32].

16. **Esc î.l.d. -ie:** *camaraderesc, -ă,* adj. „de camarad, care exprimă camaraderie” (din *camarader*[*ie*] + *-esc*; cf. fr. *camaradesque*); *jandarmeresc*, adj. „de jandarm” (din *jandarmer*[*ie*] + *-esc*)[33]; *pirateresc, -ă*, adj. „de pirat, privitor la piraţi” (din *pirater*[*ie*] + *-esc*; cf. it. *piratesco*)[34].

17. **Iteţă î.l.d. -itate, -itudine:** *exactiteţă*, s.f. „caracterul a ceea ce este exact, exactitate, exactitudine, exacteţe” (din *exact*[*itate*], *exact*[*itudine*] + *-iteţă*, după modelul lui *nobilitate*/*nobleţe, regulateţe/regularitate, simpleţe/simplicitate* etc.).

18. **Ez î.l.d. -ian**: *lacedemonez, -ă*, adj., s.m.f. „lacedemonian” (din *lacedemon*[*ian*] + *-ez*, după *danez, englez, francez, maltez, portughez* etc.).

V. Argumentele în favoarea derivării prin substituţie sunt a) de ordin formal (structura derivatului nu se poate explica decât prin înlocuirea unui morfem, real sau aparent, din structura cuvântului de bază), b) de ordin semantic (sensul derivatului se explică prin raportare directă la sensul cuvântului de bază), c) de ordin cronologic (cuvântul de bază este atestat înaintea celui obţinut prin derivare), d) de ordin structural (derivarea prin substituţie se subordonează unor modele derivative preexistente şi corespunde, adesea, unor necesităţi structurale), e) de ordin stilistic (este preferată construirea unui termen sinonimic mai expresiv) etc. De cele mai multe ori, aceste argumente contribuie împreună la susţinerea derivării prin substituţie.

Astfel, spre exemplu, *electrotehnist*, s.m. nu se poate forma decât de la cuvântul de bază *electrotehnică*, prin înlocuirea finalei *-ică* (la origine sufix real) cu sufixul *-ist*, care ajută la construirea agentului. Derivatul *electronist* are sensul, primar şi unic, de „specialist în electronică”, aşadar se explică semantic plecând de la cuvântul *electronică*, atestat anterior în limbă ca împrumut şi care denumeşte o ştiinţă, un domeniu, o sferă de activitate etc. Opţiunea pentru un derivat de agent în *-ist* de la numele unui domeniu de activitate terminat în *-ică* este sprijinită de existenţa, cel puţin în limba română, a destul de multe perechi de tipul *botanică*/*botanist*, *dogmatică*/*dogmatist*, *energetică*/*energetist*, *estetică*/*estetist*, *mecanică*/*mecanist*, *pragmatică*/*pragmatist* etc. Rolul analogic al existenţei dubletului sufixal *-ică*/*-ist* este cu atât mai important cu cât româna avea deja un nume de agent, respectiv *electrotehnician*, s.m. (din fr. *électrotechnicien*). Argumentaţia este valabilă pentru toate cuvintele de sub IV.2.: *bionist* din *bionică* (vezi şi *bionician*), *electronist* din *electronică*, *filarmonist* din *filarmonică*, *fonetist* din *fonetică* (vezi şi *fonetician*) etc.

Aceleaşi probe pot fi aduse în cazul perechii lexicale construite cu sufixele *-anţă/-ant* şi *-enţă/-ent*. Din punct de vedere formal, unele derivate în *-enţă* şi în *-anţă* nu se pot explica decât prin raportare la corespondentele lor în *-ent* şi *-ant*, care sunt împrumuturi pătrunse în limbă anterior: spre exemplu, *absolvenţă,* s.f., care nu are corespondent în niciuna dintre limbile de cultură cu care româna a intrat în contact în epoca modernă, trebuie dedus din *absolvent,* s.m. împrumutat din germ. *Absolvent,* lat. *absolvens, -ntis* şi atestat în DA (1913). Modelul analogic al perechilor în *-anţă/-ant* şi *-enţă/-ent*[35] este bine reprezentat încă de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, odată cu împrumuturile directe din latină şi/sau prin diverse filiere, în primul rând franceză (*-ance*/*-ant*, *-ence/-ent*), italiană (*-anza/-ante*, *-enza/-ente*) şi germană (*-anz*/*-ant*, *enz*/*-ent*). Astfel, circulau începând cu prima jumătate a secolului al XIX-lea numeroase dublete lexicale împrumutate de tipul *absent* şi *absenţă*, *abundent* şi *abundenţă*, *adolescent* şi *adolescenţă*, *aparent* şi *aparenţă*, *arogant* şi *aroganţă*, *clement* şi *clemenţă*, *coerent* şi *coerenţă*, *concurent* şi *concurenţă*, *confident* şi *confidenţă*, *consecvent* şi *consecvenţă*, *consonant* şi *consonanţă*, *distant*

BDD-A3275 © 2008 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:15 UTC)

şi *distanţă*, *elegant* şi *eleganţă*, *elocvent* şi *elocvenţă*, *extravagant* şi *extravaganţă*, *frecvent* şi *frecvenţă*, *important* şi *importanţă*, *independent* şi *independenţă* etc., care au impus „necesitatea" existenţei ambelor componente[36]. Din punct de vedere semantic, *absolvenţa* este calitatea de a fi absolvent, *consultanţa* este dată de unul sau mai mulţi consultanţi, *contondenţa* este trăsătura unui obiect contondent, *corigenţa* este situaţia de a fi corigent etc.

Criteriul formal este susţinut şi de argumente ce ţin de economie şi de eufonie. Astfel, prin derivare progresivă s-ar fi creat cuvinte de tipul **analiticism*, **aniconicism*, **apolinicism* etc., **atlanticiza*, **bolşeviciza*, **diaboliciza* etc., **ilicititate*, **periclititate* etc., care nu au un suport analogic consistent[37], sunt mai lungi şi au o sonoritate, de multe ori, dezagreabilă. Acestea sunt, probabil, explicaţiile pentru care, în situaţiile amintite, limbile de provenienţă au optat pentru derivarea prin substituţie şi nu pentru cea progresivă. În plus, deseori, sunt substituibile, în ambele direcţii, sufixe care sunt extrase din părţi de vorbire derivate de la acelaşi cuvânt de bază: *-ism* şi *-ist*, *-tor* şi *-tură*, *-ant* şi *-anţă*, *-ent* şi *-enţă* etc. Fiind alcătuite, în consecinţă, din relativ aceleaşi sunete, ele nu se puteau adăuga unul celuilalt decât cu riscuri cacofonice.

Din punctul de vedere al originii imediate, derivatele neologice obţinute prin substituţie sufixală pot proveni: a) dintr-un etimon intern unic (care, la rândul său, poate fi creaţie internă sau împrumut): *bonjurism* < *bonjur*[*ist*] < *bonjur*; *excentrism* < *excentr*[*ic*] < fr. *excentrique*; *libidinism* < *libidin*[*os*] < fr. *libidineux*, lat. *libidinosus*, it. *libidinoso* etc.; b) din două etimoane interne (care pot fi create în interiorul limbii sau pot fi împrumuturi): *securism* < *secur*[*ist*], *Secur*[*itate*]; *eroist, -ă* < *ero*[*ism*], *ero*[*ic*]; *idilist, -ă* < *idil*[*ism*], *idil*[*ic*] etc; c) dintr-un etimon intern, prin derivare, şi/sau dintr-unul sau mai multe etimoane externe, prin împrumut: *analitism* < *analit*[*ic*], cf. it. *analitismo*, germ. *Analytismus*, fr. *analytisme*; *bucolism* < *bucol*[*ic*], cf. fr. *bucolisme*, it. *bucolismo*, sp. *bucolismo*; *fonetist* < *fonet*[*ică*], cf. it. *fonetista*; *arhaiza* < *arha*[*ic*], cf. it. *arcaizzare*, fr. *archaiser*, germ. *archaisieren*; *diaboliza* < *diabol*[*ic*], cf. it. *diabolizzare*, fr. *diaboliser*; *inoperanţă* < *inoper*[*ant*], cf. fr. *inopérance*; *interdictiv* < *interdic*[*ţie*], cf. fr. *interdictif* etc.; d) dintr-un etimon intern, după modelul unui etimon extern, aşadar prin calc lingvistic: *bolşeviza* < *bolşev*[*ic*], după modelul rus. *большевизировать*; *consultanţă* < *consult*[*ant*], după modelul engl. *consulting* etc.; e) din două etimoane interne, prin derivare, şi dintr-unul extern, prin împrumut: *periferiza* < *perifer[ic]*, *perifer[ie]*, cf. it. *periferizzare*. Aşadar, la posibilitatea (de multe ori, certitudinea) derivării prin substituţie se adaugă etimologia externă (unică sau multiplă) şi etimologia multiplă mixtă sau combinată.

O analiză exclusiv formală poate conduce, în unele cazuri, inclusiv la derivarea progresivă: spre ex., *ghinionism* se raportează şi la *ghinion*, şi la *ghinionist* (ambele mai vechi şi mai frecvente), *navetism* se raportează şi la *navetă*, şi la *navetist*, *şantajism* se raportează şi la *şantaj*, şi la *şantajist* etc.; *europeist* se poate explica prin *europeu* şi prin *europeism*, *familiarist* prin *familiar* şi prin *familiarism*, *franţuzist* prin *franţuz* şi prin *franţuzism* etc.; *cronologiza* prin *cronologie* şi prin *cronologic*, *platoniza* prin *Platon* şi prin *platonic* etc.; *absolvenţă* prin *absolvi* şi prin *absolvent*, *administratoare* prin *administra* şi prin *administrator*, *animatoare* prin *anima* şi *animator* etc. Fără să negăm posibilitatea derivării progresive, dăm prioritate celei prin substituţie cel puţin din două motive: a) sensurile derivatelor puse în discuţie sunt evident mai apropiate de derivatul corespondent (*ghinionist, navetist, şantajist*; *europeism, familiarism, franţuzism* etc.) decât de baza comună; b) este importantă, pentru înţelegerea fenomenului de „proces derivativ", respectarea etapelor care conduc, succesiv, la obţinerea de noi derivate plecând de la cele deja existente.

BDD-A3275 © 2008 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:15 UTC)

Din punct de vedere semantic, sunt de observat mai multe situaţii: a) substantive abstracte obţinute din nume de agent: *-ism* î.l.d. *-ist, -ent* î.l.d. *-enţă*; b) substantive abstracte provenite din calităţi: *-ism* î.l.d. *-ic, -ism* î.l.d. *-os, -itate* î.l.d. *-ic, -itate* î.l.d. *-al*; c) nume de agent din substantive care denumesc activităţi, meserii, domenii ale ştiinţei: *-ist* î.l.d. *-ică, -ist* î.l.d. *-ism, -ant/ent* î.l.d. *-anţă/enţă, -tor* î.l.d. *-iune, -tor* î.l.d. *-tură* d) nume de agent obţinute din abstracte; e) nume de acţiune provenite din nume de stări, calităţi, activităţi concrete etc.: *-iza* î.l.d. *-ic, -iza* î.l.d. *-ism, -ifica* î.l.d. *-ic*; f) nume feminin obţinut de la corespondentul său masculin: *-toare* î.l.d. *-tor*; g) nume de calităţi provenit din abstracte, domenii de activitate: *-ic* î.l.d. *-ism, -ic* î.l.d. *-ură, -ic* î.l.d. *-oză, -iv* î.l.d. *ie* etc. Dacă în situaţiile amintite mai sus este de observat, prin derivare, schimbarea categoriei lexico-gramaticale, atunci când aceasta se menţine ne aflăm în prezenţa unei substituţii sufixale dublate, la nivel semantic, de o substituţie sinonimică. Astfel, *anacronistic* are acelaşi sens cu *anacronic*, *neologistic* este sinonim cu *neologic*, *renacentin* cu *renascentist*, *exactiteţe* cu *exactitate* şi cu *exactitudine*, *lacedemonez* cu *lacedemonian* etc. Opţiunea pentru crearea internă a acestor dublete sinonimice se explică, în primul rând, prin concurenţa numeroaselor împrumuturi cu forme analizabile şi cu acelaşi sens, pătrunse în română începând cu jumătatea secolului al XIX-lea: *academic* şi *academician*, *ardoare* şi *ardenţă*, *concubinat* şi *concubinaj*, *demoniac* şi *demonic*, *dilatant* şi *dilatator*, *dimorfie* şi *dimorfism*, *diplomatic* şi *diplomat*, *distructiv* şi *distructor*, *dogmatic* şi *dogmatist*, *echipaj* şi *echipament*, *edematic* şi *edematos*, *edifiant* şi *edificator*, *excitator* şi *excitant*, *executant* şi *executor*, *feudalitate* şi *feudalism*, *legislativ* şi *legislator*, *locandist* şi *locandar*, *modificativ* şi *modificator*, *narcotism* şi *narcoză*, *nobilitate* şi *nobleţe*, *pauperism* şi *paupertate*, *pedanterie* şi *pedantism*, *persan* şi *persic*, *perversitate* şi *perversiune*, *prezbitism* şi *prezbiţie*, *rectificativ* şi *rectificator*, *senzualism* şi *senzualitate*, *tubular* şi *tubulos*, *vaccinal* şi *vaccinic*, *vaporaţie* şi *vaporizaţie*, *vascular* şi *vasculos* etc.

În concluzie, derivarea prin substituţie de afixe şi, în mod particular, cea prin substituţie de sufixe sunt fenomene analogice care s-au manifestat şi se manifestă, deopotrivă, în limba veche şi în cea modernă, la nivel popular, argotic, familiar, ca şi la cel literar, contribuind la sistematizarea şi, în egală măsură, la diversificarea vocabularului românesc.

---

[1] Vezi *Le latin d'Espagne d'après les inscriptions*. Etude linguistique par A. Carnoy. Deuxième édition, revue et augmentée, Bruxelles, 1906, p. 46, Maurice Grammont, *Traité de phonétique*, Paris, Librairie Delagrave, 1950, p. 333, Edouard Bourciez, *Précis historique de phonetique française*, Paris, C. Klincksieck, 1937, p. 86, Albert Dauzat, *Histoire de la langue française*, Payot, Paris, 1930, p. 226 etc.

[2] Vezi Vlasta Křečková, *Les tendances de la neologie terminologique en français contemporain*, în „Studia minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis", 1997, p. 65 – 66, Georgette Dall, *Analogie et lexique construit: quelles preuves*?, în „Cahiers de grammaire", 28, 2003, „Morphologie et lexique", p. 17 – 20, Danielle Corbin, « Une hypothèse à propos des suffixes *-isme, -ique, -iste* du français: la troncation réciproque», în *Aspects de linguistique française. Homage à Q.I.M. Mok.* Editeur Ronald Landheer, Amsterdam, Rodopi, 1988, p. 63 – 75, Stéphanie Lignon, « Suffixasser ou suffixouiller ? », în D. Corbin, G. Dall, B. Fradin, B. Habert, F. Kerleroux, M. Plénat et M. Roché (dir.), *Les dérivés évaluatifs*. Actes du colloque tenu à l'Université de Toulouse-le Mirail, 29-30 avril 1999 [= Silexicales 2], Lille, SILEX, 1999, pp. 117-126, Michel Roché, «Logique lexicale et morphologie: la dérivation en *-isme*», în *Selected Proceedings of the 5th Décembrettes: Morphology in Toulouse.* Edited by Fabio Montermini, Gilles Boyé, and Nabil Hathout, Somerville, M.A. Cascadilla Proceedings Project, 2007, p. 45 – 58.

BDD-A3275 © 2008 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:15 UTC)

[3] Vezi articolul monografic *Des- (dez-, de-$_1$), de-$_2$*, de Florica Ficşinescu şi Magdalena Popescu-Marin, în *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. al II-lea. *Prefixele* (redactori responsabili : Al. Graur şi Mioara Avram), Bucureşti, Editura Academiei, 1978, p. 84 - 94, în care autoarele consideră substituţia doar ca simplă posibilitate (p. 88), dând prioritate aproape absolută derivării progresive.
[4] Pentru exemple, am folosit MDA, DEX, DLR, NDN şi MDN, s.v.
[5] De multe ori, aceste posibile etimoane externe nici nu au o atestare lexicografică „oficială", ele fiind creaţii lexicale neologice construite independent la nivelul limbilor respective, după acelaşi mecanism derivativ care le justifică prezenţa şi în limba română.
[6] Vezi modelul extrem de bine constituit în română al perechilor împrumutate *alpinism/alpinist, anarhism/anarhist, ateism/ateist, calvinism/calvinist, capitalism/capitalist, clasicism/clasicist, iluminism /iluminist* etc. Despre derivarea cu ajutorul sufixelor ism şi ist, vezi Cristian Moroianu, *Precizări etimologice la derivatele în -ism şi -ist*, comunicare ţinută la Simpozionul naţional de lingvistică organizat la Bucureşti, 13 – 14 noiembrie 2007, la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", sub egida Academiei Române.
[7] În DEX şi în MDA, s.v., este propusă derivarea progresivă: din *analitic* + *-ism*. Tot o imposibilă derivare progresivă este propusă, în aceleaşi dicţionare, şi pentru *diabolism*, *luciferism*.
[8] Modelul analogic este reprezentat de perechi de tipul *machiavelic/machiavelism, paludic/paludism, tabagic/tabagism, vampiric/ vampirism* etc., extrase din DI, s.v. Prin acelaşi procedeu derivativ al substituţiei s-au obţinut în franceză numeroase dublete lexicale, dintre care menţionăm: *civisme*, n.m. (de *civique*, adj.), *classicisme*, n.m. (de *classique*, adj.), *consonantisme*, n.m. (de *consonantique*, adj.), *didactisme*, n.m. (de *didactique*, adj., n.f.), *dogmatisme*, n.m. (de *dogmatique*, adj., n.f.), *éclectisme*, n.m. (de *éclectique*, adj.) *égocentrisme*, n.m. (de *égocentrique*, adj.), *érotisme*, n.m. (de *érotique*, adj.), *ésotérisme*, n.m. (de *ésotérique*, adj.), *exotérisme*, n.m. (de *exotérique*, adj.), *exotisme*, n.m. (de *exotique*, adj.), *fanatisme*, n.m. (de *fanatique*, adj.), *flegmatisme*, n.m. (de *flegmatique*, adj.), *hébraisme*, n.m. (de *hébraique*, adj.), *hépatisme*, n.m. (de *hépatique*, adj.), *hiératisme*, n.m. (de *hiératique*, adj.), *hippisme*, n.m. (de *hippique*, adj.), *historisme*, n.m. (de *historique*, adj.) *ibérisme*, n.m. (de *ibérique*, adj.) etc. Pentru exemple şi etimologii, vezi LE GRAND ROBERT (1992), LE PETIT ROBERT (2008).
[9] Vezi MDN, s.v. : « care încurajează, care practică familiarismul ».
[10] *Franţuzist* poate fi format, în funcţie de context, şi de la adj. *franţuzesc*, tot prin schimbare de sufix.
[11] Vezi Filippo Ugolini, *Vocabolario di parole e modi eratti che sono comunemente in uso*, Firenze, Barbera, Bianchi e Comp., 1855, s.v.: „Antipatizzare, simpatizzare (…) sono brutte voci, da fuggirsi da chi ama la purità della lingua".
[12] În MDA este trecut substantivul *antiseptizare*.
[13] În MDA, s.v.: din *Atlantic* + *-iza*.
[14] Ibidem, s.v.: din *bolşevism* + *-iza*.
[15] În DEX şi în MDA, s.v., din *peripatetic* + *-iza*.
[16] Vezi şi fr. *botaniser*, vb. (de *botanique*, adj., n.f.), *britanniser*., vb. (de *britannique*, adj.), *bucoliser*, vb. (de *bucolique*, adj.), *héroïser*, vb. (de *héroïque*, adj.), *marotiser*, vb. (de *marotique*, adj.), *mécaniser*, vb. (de *mécanique*, adj.), *narcotiser*, vb. (de *narcotique*, adj.), *sataniser*, vb. (de *satanique*, adj.), *soviétiser*, vb. (de *soviétique*, adj.), *systématiser*, vb. (de *systématique*, adj.), *thématiser*, vb. (de *thématique*, adj.) etc.
[17] Etimologia lui *consultanţă* mi-a fost dată, într-o discuţie particulară, de prof. dr. Theodor Hristea. În MDN, s.v.: din *consult* + *-anţă*, ceea ce nu corespunde criteriului semantic.
[18] Toate dicţionarele consultate îl consideră un derivate progresiv: din *contondent* + *-enţă*.
[19] În NDN, s.v., din *deconcertant* + *-anţă*.
[20] În MDA, s.v., din *excede* + *-enţă*.
[21] În NDN, s.v., din *inoperant* + *-anţă*.
[22] În MDA, s.v., din *super* + *intendenţă*, ceea ce este, categoric, greşit.
[23] Vezi fr. *excavatrice*, n.f. (de *excavateur*, n.m.), *locomotrice*, n.f. (de *locomoteur*, n.m.), *traductrice*, n.f. (de traducteur, n.m.), *vérificatrice*, n.f. (de *vérificateur*, n.m.) etc.
[24] În NDN, s.v.: după it. *arcaicità*, iar în MDN, s.v.: din it. *arcaità* (sic!).
[25] Vezi şi fr. *botulique*, adj. (de *botulisme*, n.m.), *brahmanique*, adj. (de *brahmanisme*, n.m.) etc.
[26] Modelul analogic românesc este bine reprezentat, vezi perechile împrumutate *aplicativ*/*aplicaţie*, *comunicativ*/*comunicaţie*, *creativ*/*creaţie*, *explicativ*/*explicaţie*, *multiplicativ*/*multiplicaţie*, *negativ*/*negaţie*, *predicativ*/*predicaţie*, *relativ*/*relaţie*, *revendicativ*/*revendicaţie* etc. Despre relaţia dintre sufixele -(t)*iv* şi -(ţ)*ie*, vezi şi sugestiile lui Iorgu Iordan (*Cuvinte româneşti cu dublă derivare*, în *Omagiu lui Alexandru*

BDD-A3275 © 2008 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:15 UTC)

Rosetti, Bucureşti, Editura Academiei, 1965, p. 410), unde, plecând de la contexte particulare, raportează, implicit, adj. *constructiv, -ă*, *interogativ, -ă* la subst. *construcţie* (complex ~, plan ~, problemă ~), respectiv la *interogaţie* (caracterul ~ al fenomenului). Vezi şi numeroasele adjective franţuzeşti obţinute, tot prin substituţie de sufixe, din adjectivele corespunzătoare: *commémoratif*, adj. (de *commémoration*, n.f.), *concessif*, adj. (de concession, n.f.), *convulsif*, adj. (de *convulsion*, n.f.), *corporatif*, adj. (de *corporation*, n.f.), *démarcatif*, adj. (de *démarcation*, n.f.), *dénotatif*, adj. (de *dénotation*, n.f.), *dépressif*, adj. (de *dépression*, n.f.), *diffractif*, adj. (de *diffraction*, n.f.), *dissertatif*, adj. (de *dissertation*, n.f.), *dissociatif*, adj. (de *dissociation*, n.f.), *duplicatif*, adj. (de *duplication*, n.f.), *érosif*, adj. (de *érosion*, n.f.), *évasif*, adj. (de *évasion*, n.f.), *évolutif*, adj. (de *évolution*, n.f.), *expansif*, adj. (de *expansion*, n.f.), *explosif*, adj. (de *explosion*, n.f.), *expressif*, adj. (de *expression*, n.f.), *extensif*, adj. (de *extension*, n.f.), *introductif*, adj. (de *introduction*, n.f.), *introversif*, adj. (de *introversion*, n.f.), *inversif*, adj. (de *inversion*, n.f.), *obsessif*, adj. (de *obsession*, n.f.), *punitif*, adj. (de *punition*, n.f.) etc.

[27] În franceză există un termen tehnic *joncteur*, care are, însă, sensuri instrumentale (« element de suborbonare în sintaxă », « dispozitiv electronic situat la intrarea sau la ieşirea unui comutator » etc.). Vezi şi fr. *castrateur, -trice*, adj. (de *castration*, n.f.), *collimateur*, n.m. (de *collimation*, n.f.), *germinateur, -trice*, adj. et n. (de *germination*, n.f.), *imprécateur, -trice*, adj. et n. (de *imprécation*, n.f.), *maturateur, -trice*, adj. et n. (de *maturation*, n.f.), *réacteur, -trice*, adj. et n. (de *réaction*, n.f.) etc.

[28] Vezi şi fr. *floriculteur*, n.m. (de *floriculture*, n.f.).

[29] Vezi şi fr. *legislature*, n.f. (de *législateur, -trice*, adj. et n., *legislation*, n.f.), *sacrificature*, n.f. (de *sacrificateur*, n.m.).

[30] Vezi şi câteva exemple din franceză, derivate tot prin substituţie : *coalescent*, adj. (de *coalescence*, n.f.), *décadent*, adj. (de *décadence*, n.f.), *dégénérescent*, adj. (de *dégénérescence*, n.f.), *grandiloquent*, adj. (de *grandiloquence*, n.f.), *inadvertant*, adj. (de *inadvertance*, n.f.), *munificent*, adj. (de *munificence*, n.f.), *performant*, adj. (de *performance*, n.f.) etc.

[31] În MDA, s.v.: din *Renaştere*, cf. it. *rinascita*.

[32] Vezi Al. Graur, *Sufixul -etă,* în SMFC, vol. IV, 1967, p. 86: „Se vede că aici etă a fost socotit sufix de nume de vehicule (după bicicletă, camionetă, furgonetă, motocicletă, motoretă, tanchetă, trotinetă, vagonetă)".

[33] Cuvântul nu este atestat în dicţionarele consultate.

[34] La *camaraderesc* şi *pirateresc*, dicţionarele consultate indică derivare progresivă (+ *-esc*), în ciuda impedimentelor de ordin formal. Dacă menţinem derivarea progresivă, corectă din punct de vedere semantic, atunci trebuie luat în considerare un sufix compus *-eresc*, extras, prin falsă analiză, din derivate ca *boieresc, cavaleresc, grăniceresc, ingineresc, îngeresc, ofiţeresc, tineresc* etc.

[35] Despre originea, circulaţia şi variaţia formală a acestor sufixe, vezi N.A. Ursu, Despina Ursu, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare. I. Studiu lingvistic şi de istorie culturală,* Iaşi, Editura Cronica, 2004, p. 297 – 301.

[36] Această derivare analogică prin substituţie este productivă, de asemenea, şi în franceză: *antécédence*, n.f. (at. 1576), de *antécédent* , adj. (at. 1361), *arborescence*, n.f. (at. 1834), de *arborescent*, adj. (at. 1553), *ascendance*, n.f. (sf. sec. XVIII), de *ascendant*, adj. (at. 1503), *bienveillance*, n.f. (at. sec. XII), de *bienveillant*, adj. (at. sec. XII), *bivalence*, n.f., de *bivalent*, adj., *constance*, n.f., de *constant*, adj., *continence*, n.f., de *continent*, adj., *contingence*, n.f., de *contingent*, adj., *convergence*, n.f., de *convergent*, adj., *diffluence*, n.f., de *diffluent*, adj., *dominance*, n.f., de *dominant*, adj., *émergence*, n.f., de *émergent*, adj., *équidistance*, n.f., de *équidistant*, adj., *évanescence*, n.f., de *évanescent*, adj., *exorbitance*, n.f., de *exorbitant*, adj., *expédience*, n.f., de *expédient*, adj., *flagrance*, n.f., de *flagrant*, adj., *gérance*, n.f., de *gérant*, adj., *immanence*, n.f., de *immanent*, adj., *impertinence*, n.f., de *impertinent*, adj., *incandescence*, n.f., de *incandescent*, adj., *incidence*, n.f., de *incident*, adj., *incompeténce*, n.f., de *incompétent*, adj., *indépendance*, n.f., de *indépendant*, adj., *insignifiance*, n.f., de *insignifiant*, adj., *intermittence*, n.f., de *intermittent*, adj., *intransigeance*, n.f., de *intransigeant*, adj., *invariance*, n.f., de *invariant*, adj., *irradiance*, n.f., de *irradiant*, adj., *luxuriance*, n.f., de *luxuriant*, adj., *nonchalance*, n.f., de *nonchalant*, adj., *pertinence*, n.f., de *pertinent*, adj., *prédominance*, n.f., de *prédominant*, adj., *proéminence*, n.f., de *proéminent*, adj., *protubérance*, n.f., de *protubérant*, adj., *putrescence*, n.f., de *putrescent*, adj., *récalcitrance*, n.f., de *récalcitrant*, adj., *récurrence*, n.f., de *récurrent*, adj., *stridence*, n.f., de *strident*, adj., *tangence*, n.f., de *tangent*, adj., *transparence*, n.f., de *transparent*, adj., *urgence*, n.f., de *urgent*, adj., *vacance*, n.f., de *vacant*, adj. etc.

BDD-A3275 © 2008 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:15 UTC)

[37] Există, spre exemplu, un *arhaiciza*, vb., considerat rar în MDA, s.v., şi alte câteva verbe similare: *laiciza, plasticiza, tehniciza*.

Bibliografie şi abrevieri

Bourciez, Edouard, 1937, *Précis historique de phonetique française*, C. Klincksieck, Paris.

Carnoy, A., 1906, *Le latin d'Espagne d'après les inscriptions*, Bruxelles.

Corbin, Danielle, 1988, „Une hypothèse à propos des suffixes *-isme, -ique, -iste* du français: la troncation réciproque", în *Aspects de linguistique française. Homage à Q.I.M. Mok.* Editeur Ronald Landheer, Rodopi, Amsterdam, p. 63 – 75.

Dall, Georgette, 2003, „Analogie et lexique construit: quelles preuves?", în *Cahiers de grammaire*, 28, p. 9 – 30.

Dauzat, Albert, 1930, *Histoire de la langue française*, Payot, Paris.

Dicţionarul explicativ al limbii române, 1996, ediţia a II-a (sub conducerea acad. I. Coteanu şi dr. Lucreţia Mareş), Univers Enciclopedic, Bucureşti (DEX).

Dicţionarul limbii române, 1965 – 2005 (Serie nouă întemeiată de Iorgu Iordan, Alexandru Graur şi Ion Coteanu), Editura Academiei Române, Bucureşti (DLR).

Ficşinescu, Florica şi Popescu-Marin, Magdalena, 1978, *Des- (dez-, de-$_1$), de-$_2$*, în *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. al II-lea. *Prefixele* (redactori responsabili : Al. Graur şi Mioara Avram), Editura Academiei, Bucureşti, p. 84 – 94.

Grammont, Maurice, 1950, *Traité de phonétique*, Librairie Delagrave, Paris.

Graur, Alexandru, 1967, *Sufixul -ută,* în *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. IV (Redactori responsabili: Al. Graur şi Mioara Avram), Editura Academiei, Bucureşti, p. 81 – 86.

Iordan, Iorgu, 1965, *Cuvinte româneşti cu dublă derivare*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, Editura Academiei, Bucureşti, p. 409 – 412.

Křečková, Vlasta, 1997, „Les tendances de la neologie terminologique en français contemporain", în *Studia minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis*, L 18, p. 61 – 70.

Le Grand Robert de la langue française. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française, de Paul Robert. Deuxième édition, entièrement revue et enrichie par Alain Rey, 3 vol., Paris, Dictionnaires Le Robert 1992 (ed. reimprimată 1996) (LE GRAND ROBERT 1992).

Le nouveau Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. Text remanié et amplifié sous la direction de Josette Rey-Debove et Alain Rey, Le Robert, 2008 (LE PETIT ROBERT 2008).

Lignon, Stéphanie , 1999, « Suffixasser ou suffixouiller ? », în D. Corbin, G. Dall, B. Fradin, B. Habert, F. Kerleroux, M. Plénat et M. Roché (dir.), *Les dérivés évaluatifs. Actes du colloque tenu à l'Université de Toulouse-le Mirail*, 29-30 avril 1999, SILEX, Lille, p. 117-126.

Marcu, Florin, 1997, *Noul dicţionar de neologisme*, Editura Academiei Române, Bucureşti (NDN).

Marcu, Florin, 2000, *Marele dicţionar de neologisme*, Editura Saeculum, Bucureşti (MDN).

Micul dicţionar academic, 2001 - 2003 (redactori responsabili: acad. Marius Sala şi Ion Dănăilă), vol. I – IV, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti (MDA).

Pascu, G., 1916, *Sufixele româneşti*, Ediţiunea Academiei Române, Bucureşti.

Roché, Michel, 2007, «Logique lexicale et morphologie: la dérivation en *-isme*», în *Selected Proceedings of the 5th Décembrettes: Morphology in Toulouse.* Edited by Fabio Montermini, Gilles Boyé, and Nabil Hathout, Somerville, M.A. Cascadilla Proceedings Project, p. 45 – 58.

Ugolini, Filippo, 1855, *Vocabolario di parole e modi eratti che sono comunemente in uso*, Barbera, Bianchi e Comp., Firenze.

Ursu, N.A, şi Ursu, Despina, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare. I. Studiu lingvistic şi de istorie culturală,* Iaşi, Editura Cronica, 2004, p. 297 – 301.

BDD-A3275 © 2008 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:50:15 UTC)